

УДК 347.633(477)

К. М. Глиняна

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТАЄМНИЦІ УСИНОВЛЕННЯ

Під час конкретного відновлення економічної і політичної системи нашої країни, що відбувається в даний час, істотно реформуються і її правові основи. Перехід до ринкової економіки викликав величезні законодавчі зміни. У зв'язку з прийняттям нового Сімейного кодексу України змінилися деякі положення, що стосуються правового регулювання усиновлення, які потребують детального аналізу та дослідження.

Усиновлення є одним із найдавніших та традиційних інститутів сімейного права. Правове регулювання цього соціального явища було відоме ще у Стародавньому Римі. Але умови такого прийняття дітей у сім'ю, його процедура та правові наслідки змінювалися з історією розвитку людства. Загалом усиновлення залежало від ставлення суспільства до шлюбу, економічно-соціального рівня розвитку тієї чи іншої держави, її політичного устрою [1, 8]. Проблема усиновлення у різні часи займалися українські і російські вчені-юристи радянського і сучасного періодів у галузі цивільного та сімейного права, такі як М. В. Антокольська, Е. Белогорська, А. М. Беляєва, Я. Р. Веберс, Е. М. Ворожейкін, П. Ершова, А. І. Заговорський, І. М. Кузнєцова, А. М. Нечаєва, А. І. Пергамент, З. Ромовська, В. А. Рясенцев, Г. М. Свердлов, В. П. Шахматов, Ю. Юрбургський, В. А. Ясенцев.

Приймаючи дитину в сім'ю як рідного сина чи дочку, в більшості випадків усиновлювачі бажають, щоб оточуючі, і в першу чергу дитина, не знали про факт усиновлення. Згідно з чинним на сьогодні СК України таємниця усиновлення охороняється законом. Це положення гарантоване ст. 32 Конституції України 1996 року: ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України. Тобто таємниця, по-перше, є певною гарантією захисту інтересів усиновлених осіб та усиновлювачів, а по-друге, є одним із заходів охорони недоторканності приватного життя.

Сімейний кодекс України, а саме ст. ст. 226, 228, до інформації щодо усиновлення, яка визнається таємною, відносить: перебування осіб, які бажають усиновити дитину, на обліку; пошук такими особами дитини для усиновлення; подання заяви про усиновлення; розгляд справи про усиновлення; здійснення нагляду за дотриманням прав усиновленої дитини тощо.

Отже, таємницею є не тільки факт усиновлення, але й окремі етапи його проведення. І перелік цей не є вичерпаним, оскільки «тощо» можна тлумачити широко.

СК в ст. 228 встановлює, що без згоди усиновлювача судом видаються відомості про усиновлення тоді, коли потрібні правоохоронним органам, суду у зв'язку з цивільною чи кримінальною справою, яка є у їх провадженні. Але ж такі відомості можуть знадобитися правоохоронним органам не тільки у зв'язку зі справою, яка є у провадженні, але й для порушення кримінальної справи.

Отже, враховуючи викладене, необхідно більш конкретизувати ст.228 СК щодо того, що відомості про усиновлення надаються судом лише за згодою усиновлювача, крім випадків, коли такі відомості потрібні правоохоронним органам, суду у зв'язку з цивільною чи кримінальною справою, яка є у їх провадженні, або для порушення такої справи [2, 133–158].

Новелою в законодавстві стало введення в новому СК України положення про те, що дитина, яка усиновлена, має право після досягнення нею чотирнадцяти років на одержання інформації щодо свого усиновлення.

Крім того, СК надав права братам та сестрам усиновленої дитини знати про її нове місце проживання, якщо усиновлення щодо останньої не було таємним. Напевно, таке беззастережне надання права братам та сестрам усиновленого на розкриття таємниці усиновлення є не дуже обачним. Адже у деяких випадках розкриття таємниці усиновлення може завдати шкоди братам та сестрам усиновленого, які, в свою чергу, можуть бути усиновленими іншими особами. Тому, напевно, на практиці застосування цієї норми кодексу не завжди буде мати позитивний результат як для усиновленого, так і для його братів та сестер [3, 126].

Що стосується зарубіжного законодавства щодо таємниці усиновлення, то в країнах з розвинутою та сталою правовою системою питання таємниці визначається досить своєрідно — таємницю усиновлення взагалі не визначають як ознаку усиновлення. Так, у Французькому цивільному кодексі в гл. I «Про усиновлення» взагалі не згадується про таємницю усиновлення, а в гл. II (ст. 369) «Про узаконення, що провадиться через усиновлення» говориться про те, що судові рішення про узаконення виносяться у відкритому судовому засіданні, але після дослідження справи і дебатів у непублічному засіданні. Тобто якщо не існує таємниці, то і не виникає питання про те, які відомості відносити до категорії таємниці, хто має право доступу до неї і хто зобов'язаний берегти її від оточуючих.

Німецьке цивільне уложення, на відміну від Французького цивільного кодексу, забороняє збирання та розголошення відомостей про усиновлення. Відомості, які можуть сприяти розкриттю факту усиновлення та його обставин, не можуть збиратися та розголошуватися без згоди усиновлювача та дитини, за винятком випадків, коли внаслідок особливих обставин цього вимагають суспільні інтереси (п. 1 § 1758 НЦУ). Уложення не дає переліку, навіть примірного, суспільних інтересів, які можуть вимагати розголошення таємниці усиновлення, оскільки в кожному конкретному випадку ці інтереси можуть дуже різнитися між собою. Потрібно зауважити, що в юридичній літературі існує декілька підходів до визначення доцільності збереження таємниці усиновлення як необхідної ознаки усиновлення.

Так, Л. М. Нечаєва, висловлюючи вагання в необхідності збереження таємниці усиновлення, посилається на законодавство зарубіжних країн і на педагогічні дослідження і вважає, що недооцінювати педагогічну доцільність таємниці усиновлення, додержуючись стереотипу, який склався, значить свідомо спотворювати сутність відносин з усиновлення [4, 51]. Саме з таких позицій

А. З. Дзугаєва наводить відомості про так зване «відкрите» усиновлення, що прийняте у Великій Британії, США, Канаді. При такому усиновленні діти знають своїх батьків за походженням, і навіть не виключається їх участь у житті усиновлених дітей. Посилаючись на практику англійських юристів, А. З. Дзугаєва відзначає, що для дитини і її психіки значно краще, коли вона з самого початку знає, що вона усиновлена, ніж коли вона взнає про це від сторонніх осіб, — саме тоді може виявитися неможливим її подальше виховання [5, 19].

У цілому, можна погодитись з точкою зору І. М. Кузнецової, яка відзначила помилковість суджень А. М. Нечаєвої, тому що вони базуються на уявленні про таємницю усиновлення тільки як на заході збереження факту усиновлення від самого усиновленого. Заперечувати доцільність збереження таємниці усиновлення можна тільки в окремих випадках — якщо дитині відомо про усиновлення, тобто коли таємниці не існує [6, 92]. Однак таємниця пов'язана з секретом і для оточуючих. Цілком зрозуміло, що якщо такий секрет є, то є й таємниця і її необхідно охороняти. Важко уявити ситуацію, за якої усиновлювач без особливих причин повідомляв би кожного про те, що дитина не рідна для нього, навіть якщо усиновлений про це знає.

З огляду на висловлене можна сказати, що таємницю усиновлення можна зберегти відносно власне дитини при усиновленні її в ранньому віці. В інших же випадках її зберігають від оточуючих.

Новий СК більш конкретизував заходи захисту:

- зобов'язавши осіб, яким у зв'язку з виконанням службових обов'язків доступна інформація щодо усиновлення, не розголошувати її;
- встановивши правило, згідно з яким відомості про усиновлення видаються судом лише за згодою усиновлювача, крім випадків, коли такі відомості потрібні правоохоронним органам, суду у зв'язку з цивільною чи кримінальною справою, яка є у їх провадженні;
- надавши право усиновлювачу бути записаним матір'ю, батьком дитини;
- надавши право усиновлювачу на зміну відомостей про місце народження та дату народження дитини, обмеживши ці права віковим цензом (дату народження дитини може бути змінено не більш як на 6 місяців) та необхідністю дачі згоди усиновлюваним на певні зміни.

Обов'язок на приховання факту усиновлення від дитини, яка не досягла семи років, покладений на службових осіб, які при виявленні її згоди на усиновлення зобов'язані вживати заходів щодо забезпечення таємниці усиновлення від самої дитини (п. 3 ст. 228).

Чинним на сьогодні СК обов'язок не розголошувати таємницю покладений на певних осіб — осіб, яким у зв'язку з виконанням службових обов'язків доступна інформація щодо усиновлення. З переліку інформації, що становить таємницю, впливає, що це мають бути посадові особи дитячого закладу, органів запису актів громадянського стану, урядовий орган державного управління з усиновлення та захисту прав дитини при центральному органі виконавчої влади в галузі освіти, районних та районних в містах Києві та Севастополі держадміністрацій, виконавчих комітетів міських, районних у містах рад.

Зіставлення вказаних норм щодо обов'язку не розголошувати таємницю усиновлення з положеннями СК РФ показує, що в Росії такий обов'язок покладено на суддів, які винесли рішення про усиновлення дитини, посадових осіб, які здійснюють державну реєстрацію усиновлення, а також на осіб, іншим чином поінформованим про усиновлення (ч. 1 ст. 139 СК РФ), хоча в коментарі до цієї статті вказується, що таємниця усиновлення повинна дотримуватися лише за бажанням усиновлювачів, що головним чином стосується випадків усиновлення малолітніх дітей, новонароджених дітей, а також інших випадків, коли доцільність забезпечення таємниці усиновлення не викликає сумнівів.

На жаль, законодавець не вважає правопорушенням розголошення таємниці усиновлення, яке сталося з волі усиновлювача, однак про факт усиновлення неминуче стає відомо певному колу осіб: це працівники дитячого закладу, в якому перебувала дитина до усиновлення, органів опіки і піклування, судді, які розглядають справу про усиновлення, особи, які здійснили державну реєстрацію усиновлення. Крім того, такі відомості внаслідок різноманітних причин можуть бути відомі й іншим особам, наприклад родичам, близьким знайомим, сусідам та ін. Звичайно, найбільшу міру передбачливості в забезпеченні захисту відомостей про усиновлення повинні проявляти посадові особи, які були причетні до усиновлення. В літературі пропонувалося брати підписку про нерозголошення таємниці усиновлення при прийомі на роботу відповідних осіб і попереджати їх про те, що таємниця усиновлення охороняється законом і за її розголошення встановлена кримінальна відповідальність [7, 8]. Звичайно, такі особи більше ніж хто в змозі оцінити необхідність збереження таємниці усиновлення, і тому щодо них при порушенні її повинна визначитися підвищена відповідальність. Отже, СК має зовсім іншу концепцію щодо визначення кола осіб, які зобов'язані додержувати таємницю усиновлення, обмеживши їх лише особами, яким факт усиновлення став відомий у зв'язку зі службовими обов'язками.

Визнаючи право на захист як окреме суб'єктивне право, необхідно вказати на те, що у тому разі, якщо факт розповсюдження відомостей щодо усиновлення вже стався, тих заходів відповідальності, що є на сьогодні в законодавстві, явно недостатньо. Крім того, поза увагою залишилася така неправомірна дія, як збір інформації, яка стосується факту усиновлення.

У СК міститься загальна норма, що має відсилочний характер — особи, які розголосили таємницю усиновлення, несуть відповідальність, встановлену законом. Однак на сьогодні відповідальність за розголошення таємниці усиновлення встановлена лише нормами кримінального закону. Так, відповідно до ст. 168 КК України розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) всупереч волі усиновлювача карається штрафом чи виправними роботами, а за ті ж діяння, скоєні службовою особою або працівником медичного закладу, якщо вони спричинили тяжкі наслідки, може бути призначене таке покарання, як позбавлення волі.

Об'єктом злочину в даному випадку коментар до КК України називає

суспільні відносини, які забезпечують захист особистого та сімейного життя. Цей злочин порушує психологічну рівновагу та здоров'я дитини, яку усиновили (удочерили), та усиновлювача (усиновлювачів). Об'єктивна сторона характеризується протиправним повідомленням без згоди усиновлювачів будь-яким способом іншим особам відомостей про те, що усиновлювачі не є кривними батьками усиновленої особи.

Суб'єкт злочину — особа, яка досягла 16 років та володіє інформацією щодо факту усиновлення незалежно від джерел, з яких вона отримала цю інформацію, а також спеціальний суб'єкт — службова особа або працівник медичного закладу, яким відомості про усиновлення (удочеріння) стали відомі у зв'язку з виконанням своїх професійних та службових обов'язків. До суб'єктів КК України також відносить і усиновлювача, якщо на розголошення таємниці немає згоди іншого усиновлювача.

Суб'єктивна сторона такого злочину характеризується прямим умислом — особа усвідомлює, що розголошує таємницю усиновлення (удочеріння), та знає, що це може призвести до негативних наслідків. Мотивами можуть бути шантаж, помста, заздрощі. На кваліфікацію дій винного вони не впливають. Для того щоб розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) стало злочином, необхідна наявність будь-якої з двох умов: відсутність згоди усиновлювачів або усиновлювача, відсутність згоди одного з усиновлювачів щодо розголошення таємниці іншим усиновлювачем.

У законодавстві необхідно передбачити такі заходи цивільно-правової відповідальності осіб, які розголошують таємницю усиновлення, як відшкодування моральної шкоди особам, які постраждали від розголошення. Як це, наприклад, зроблено в Німеччині. В § 1758 «Заборона збору і розголошення відомостей» НЦУ вказано, що відомості, які можуть сприяти розкриттю факту усиновлення і його обставин, не можуть збиратися і розголошуватися без згоди усиновлювача і дитини, за винятком випадків, коли внаслідок особливих причин цього вимагають суспільні інтереси.

Розголошення таємниці усиновлення всупереч волі усиновлювача чи усиновленого може призвести до тяжких наслідків у сімейних відносинах, навіть до їх розриву, і тому обов'язок по забезпеченню таємниці усиновлення повинен покладатися на будь-кого, кому відомий факт усиновлення, а не тільки на тих, кому цей факт став відомий в зв'язку з виконанням службових обов'язків, як це передбачає ст. 228 СК.

На підставі викладеного можна визначити таємницю усиновлення як сукупність охоронюваних законом відомостей щодо усиновлення, повне чи часткове розголошення яких призводить чи може призвести до встановлення того факту, що усиновлювачі не є кривними батьками усиновленого.

Література

1. Афанасьєва Л. В. Аліментні правовідносини в Україні: Автореф. дис... канд. юрид. наук. — Х., 2002.
2. Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України / За ред. Ю. С. Червоного. — К.: Істина, 2003.

3. Сімейний кодекс України: Паук.-практ. комент. / За ред. С. О. Харитонова. — Х.: Одиссей, 2006.
4. Нечаева А. М. Правовые проблемы усыновления // Советское государство и право. — 1986. — № 7.
5. Дзугаева А. З. Правовое регулирование усыновления (удочерения) детей // Юридический мир. — 1997. — № 8.
6. Кузнецова И. М. Охрана интересов детей при усыновлении // Законодательство о браке и семье и практика его применения. — Свердловск, 1989.
7. Забродина В. Н. Усыновление по советскому семейному праву: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Ленинград. гос. ун-т. — Ленинград, 1980.

УДК 347.626(477)

О. І. Сафончик

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ МАЙНА ПОДРУЖЖЯ

Становлення України як суверенної і незалежної держави супроводжується створенням нової правової бази сучасного суспільства, що потребує не тільки систематизації існуючого законодавства, але й зумовлює необхідність глибоких наукових досліджень у галузі сімейних відносин та їх законодавчого врегулювання. Шлюб є підставою виникнення шлюбних правовідносин (майнових та немайнових), специфічність яких обумовлена тим, що їх суб'єктний склад визначений законом (саме подружжя — фізичні особи), а також тим, що шлюбні відносини виникають на підставі певного юридичного факту — вступ у шлюб. Значення належного регулювання майнових правовідносин подружжя, які, по суті, є складним комплексом дій щодо володіння, користування та розпорядження майном [1, 167], різко підвищується з прийняттям СК України, що набрав чинності з 1 січня 2004 року [2].

Дослідженню майнових правовідносин подружжя приділялося багато уваги вченими-юристами, такими як: М. В. Антокольська, О. В. Дзера, А. А. Іванов, І. В. Жилінкова, Л. М. Зілковська, А. М. Нечаева, З. В. Ромовська, О. О. Ульяненко, С. Я. Фурса, Є. О. Харитонов, Ю. С. Червоний та ін., які брали активну участь у розробленні проблеми правового режиму майна подружжя.

Синтезуючи різні позиції науковців, можна дійти висновку, що у цивільній науці правовий режим майна подружжя в загальному значенні розглядається як складний комплекс дій (система юридичних правил, що визначають стан певного явища об'єктивної дійсності, статику та динаміку їх правового регулювання, в тому числі стосовно володіння, користування та розпорядження майном). Право визначає основні параметри поведінки подружжя у майновій сфері: закріплює, яке майно знаходиться у власності подружжя або кожного з них, встановлює обсяг прав та обов'язків подружжя стосовно цього майна, порядок придбання та його продажу, відповідальність подружжя по спільних або особистих зобов'язаннях тощо.

Заслуговеє на увагу визначення правового режиму майна подружжя як ви-